

ՈՒՋՄԱՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ ԱՌԱՋԻՆ
ԿՈՒՐՍԻ ԿՈՒՐՍԱՆՏՆԵՐԻ ՀԱՐՄԱՐՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԱՐՑԵՐ*

*Ա. Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ, փոխգնդապետ, ՀՀ ՊՆ Վ. Սարգսյանի անվան
ռազմական ակադեմիայի ռազմափրավական պատրաստության
և միջազգային մարդասիրական իրավունքի ցիկլի պետ*

Ներածություն

Ժամանակակից պատերազմների փորձը ցույց է տալիս, որ ռազմական կրթության ոլորտում կիրառվող ուսուցման ու դաստիարակության մեթոդները պահանջում են մշտական զարգացում: Ռազմական կրթության գլխավոր նպատակներից է այնպիսի սպայական կազմի ձևավորումը, որը ոչ միայն հարուստ գիտելիքների ու դրանք վարպետորեն կիրառելու ունակության շնորհիվ կարողանա բոլոր մարտական իրավիճակներում արագ ու ճիշտ կողմնորոշվել, ժամանակի տղության պայմաններում ընդունել օպտիմալ ու վճռական որոշումներ, մեծ անորոշությունների ազդեցությամբ չկորցնել ինքնատիրապետումը, ձեռքից բաց չթողնել կառավարման ղեկը, այլև դաստիարակել հմուտ ու հայրենասեր զինվորների: Իսկ դա նշանակում է, որ կրթությունը պետք է համապատասխանի արդի պատերազմների արագափոխ բնույթին, ուստի պետք է մշտապես կատարելագործվի պատերազմավարության եղանակների, սպառազինության ու ռազմական տեխնիկայի ոլորտներում հաճախակի կատարվող հեղափոխական վերափոխումների վերաբերյալ գիտականորեն հիմնավորված կանխատեսումների հաշվառմամբ¹:

Դրա հետ մեկտեղ հայտնի է, որ ուսուցումը դասավանդողի և ուսումնառողի փոխգործություն է, ուստի ուսուցման մեթոդի ընտրության ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն նաև ուսուցանվողների հոգեբանական հատկությունները², լսարանում տիրող հոգեբանական մթնոլորտը և այլ հանգամանք-

* Հոդվածը նախնական տեսքով ստացվել է 06.07.2023: Հոդվածի գրախոսությունը ստացվել է 17.11.2023:

¹ Տես *Գ. Վ. Տավարածյան*, Պաշտպանական բարեփոխումներն ու Ջինված ուժերի զարգացումը ժամանակակից պատերազմների բնույթի հաշվառմամբ: «Հայկական բանակ» ՌԳՀ, 2022, հմ. 3, *Նակ՝ Փիտեր Ֆուտ*, Նոր հանգամանքներ. ռազմական կրթության արմատական վերափոխում: «ՀԲ», 2010, հմ. 1:

² Տես, օրինակ, *Մ. Մ. Մրիշով*. Критерии выбора методов обучения. «Cyberleninka» (<https://cyberleninka.ru/article/n/kriterii-vybora-metodov-obucheniya>); նաև՝ *Վ. Վ. Մելքոնյան*, Հայաստանի Հանրապետությունում ռազմական կրթության նոր հայեցակարգի մշակման նկատմամբ որոշ մեթոդաբանական մոտեցումներ՝ պատերազմների փոփոխվող բնույթի հաշվառմամբ: «ՀԲ», 2022, հմ. 4:

ներ: Ընդամին որպեսզի ուսումնառողն ավելի ակտիվ ու արդյունավետ կերպով ներգրավվի այդ փոխգործության մեջ, նա պետք է դառնա այդ կրթական միջավայրի համասեռ տարրը:

Նոր կրթական միջավայրին արդյունարար կերպով հարմարվելու ճանապարհին կուրսանտներն սկզբնական շրջանում հանդիպում են բազմաթիվ դժվարությունների, որոնք պայմանավորված են մի շարք օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ գործոններով: Եթե այդ խոչընդոտները արագորեն չեն հաղթահարվում, ապա առաջանում է մասնագիտության նկատմամբ հետաքրքրության կորուստ, որոշակի անտարբերություն կանոնադրությամբ ու պետերի (ավագների) հրամաններով սահմանված պարտականությունների կատարման նկատմամբ, ի հայտ են գալիս ապահարմարումային և այլ տեսակների դրսևորումներ, անգամ հրաժարում այդ մասնագիտությունից: Պետք է նաև նշել, որ կուրսանտների ապահարմարումը կարող է ուղեկցվել ազդեցիվության, տագնապայնության, նյարդահոգեկան լարվածության երևույթներով, ընդամին բացառված չէ, որ դրանք կարող են հասնել զգալի մակարդակների:

Դրան ավելանում են նաև կուրսանտի հոգեկանի վրա էապես ազդող այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են ընտանիքից, հարազատներից, սովորական ու անհրաժեշտ դարձած շրջապատից կտրվածությունը, նոր կոլեկտիվում հնարավորինս բարձր դերային մակարդակներ զբաղեցնելու և ինքնահաստատվելու համար մղվող պայքարը, «թուլամորթ հրամանատարի հնազանդ ենթական» չդառնալու ձգտումը: Ուստի ռազմաուսումնական հաստատություններում (այսուհետև՝ ՌՈՒՀ) հրամանատարական կազմի և մանկավարժական կոլեկտիվի առաջնահերթ խնդիրներից է առաջին կուրսի կուրսանտների արագ և արդյունավետ ինտեգրման, հարմարման ու նոր սոցիալական դերի յուրացման պատվով կատարման հարցերը: Այս բոլոր պրոբլեմները քննարկելիս մենք կփորձենք զերծ մնալ նման հոդվածներին երբեմն բնորոշ հայտարարականությունից, երբ ըստ էության ոչ թե վերլուծություն է կատարվում, այլ կոչեր են հնչեցվում:

1. Պրոբլեմային վիճակի նկարագրություն

Բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում սովորելը մարդու հերթական սոցիալականացման փուլերից է: Այդ ժամանակ անձնավորությունը լիարժեք կերպով ձևավորվում է որպես մասնագետ: Այդ փուլում վերանայվում կամ վերահաստատվում են կրթության վերաբերյալ նախկինում ձևավորված դիրքորոշումները: Ա. Յու. Պետրովն առանձնացնում է նոր սոցիալմշակութային միջավայրում առաջին կուրսի ուսանողների հարմարման հետևյալ փուլերը.

- *Նախնական`* անհատը կամ խումբը գիտակցում է, որ իր վարքը պետք է համապատասխանի նոր միջավայրին, սակայն դեռևս պատրաստ չէ ընդունելու այդ միջավայրում ընդունված նորմերն ու արժեքները,
- *փոխըմբռնում*, անդամները դրսևորում են միմյանց վարքի նկատմամբ ըմբռնողականություն և հանդուրժողականություն,

- *հարմարում*, այսինքն՝ անհատն ընդունում է նոր միջավայրում ընդունված որոշ արժեքներ և նորմեր, վարքը համապատասխանեցնում է նոր խնդիրների պահանջներին,
- *ծուլում*, այսինքն՝ խմբի, անհատի և միջավայրի արժեքների լիակատար համընկնում³:

Ռեսուրսական նյութի բարդության ու ծավալների և բուհում սովորելու ցանկության, իսկ երբեմն նաև դրանց ոչ համարժեք կարողությունների հակասությունը լավագույնս բնութագրում են առաջին կուրսի ուսանողի հոգեվիճակի վրա ազդող գործոնները: Ջգալի է նաև դպրոցում ու բուհում ուսումնական պրոցեսների միջև կազմակերպական տարբերությունները, քանի որ բուհում նյութի յուրացման վերահսկողությունը ոչ թե կանոնավոր է, այլ պարբերական՝ կատարվում է սեմինարների, գործնական պարապմունքների և միջանկյալ քննությունների միջոցով: Ըստ այդմ առաջին պլան են մղվում այնպիսի որակներ, ինչպիսիք են ինքնուրույնությունը, պատասխանատվության զգացումը, ժամանակը ճիշտ բաշխելու ունակությունը, սովորելու ձգտումը: Ընդ որում, դրանք բնորոշ են ընդհանրապես բուհերում սովորող բոլոր ուսանողներին, այդ թվում և կուրսանտներին, միայն այն տարբերությամբ, որ ՌՌԻՀ-ում սովորող կուրսանտներն սկզբնական շրջանում ստիպված են լինում հաղթահարել նաև այլ դժվարություններ՝ պայմանավորված բանակային կյանքի ու գործունեության խիստ կանոնակարգվածությամբ, որի ազդեցությունն ավելի է մեծանում կուրսանտների ծառայողական ու կենսական փորձի պակասի հետևանքով բարձրագույն ուսումնական հաստատությունում փոխանցվող գիտելիքի յուրացման առանձնահատկությամբ, գործունեությունն ինքնուրույն կերպով պլանավորելու և կատարելու սահմանափակ հնարավորություններով, երիտասարդների հատուկ ձգտումներով, անկայուն համոզմունքներով, համակուրսեցիների և անմիջական հրամանատարների (դասախոսների) հետ հարաբերությունների երկարաժամկետ անընդհատությամբ և դրանք ինքնուրույնաբար, առանց հովանավորողների՝ ծնողների, և այլ հարազատների ու ընկերների, կառուցելու անհրաժեշտությամբ:

Առաջին կուրսում սովորող որոշ կուրսանտների համար կենսագործունեության պայմանների կտրուկ փոփոխությունները կարող են առաջացնել բացասական հույզեր և վիճակներ՝ տագնապ, հուսալքում, ստրես, գերհոգնածություն, ընկճվածություն, տրամադրության անկումներ և այլն: Այդ ամենը կարող է խաթարել կուրսանտների սոցիալ-հոգեբանական հարմարման մեխանիզմների աշխատանքը և նպաստել ապահարմարումային վարքի զարգացմանը: Ընդհանուր առմամբ, սոցիալ-հոգեբանական հարմարումը այնպիսի ներհոգեկան հակազդեցությունների համակարգ է, որոնք պայմանավորում են անձնավորության նպատակահարմար վարքը և արդյունավետ փոխգործությունը իր էությամբ հուզածին բնույթ ունեցող միջավայրի հետ:

³ Сту А. Ю. Петров. Профессиональная адаптация студентов вуза. Монография. Челябинск, 2004:

Կուրսանտների մի մասը ՌՈՒՀ-ում նոր կրթական միջավայրին ինտեգրվում է առանց ցնցումների, բնականոն հունով, մի մասն էլ՝ հուզական լարվածությամբ, որն ուղեկցվում է ընկճվածությամբ, հիասթափությամբ, օտարմամբ: Եթե ինտեգրման գործընթացը չի կատարվում արագ և սահուն կերպով, ապա թուլանում են նաև մի շարք հոգեկան կարողություններ, ինչպիսիք են ընկալունակությունը, ուշադիրությունը, հիշողությունը: Դա իր հերթին ուղեկցվում է իր մասին ոչ համարժեք պատկերացումներով, թերարժեքության բարդույթով, բախումնային իրավիճակներով, իր սոցիալական դերի ոչ ճիշտ ընկալմամբ ու գնահատմամբ, աշխատունակության անկմամբ, հոգնածությամբ, անտարբեքությամբ, նույնիսկ կարգապահական խախտումներով⁴:

Ավարտելով պորբլեմների համախմբի այս քննարկումը՝ հարկ ենք համարում շեշտել, որ միջավայրի, երևույթի, գործընթացի նկատմամբ յուրաքանչյուր անձնավորության վերաբերմունք անհատական է: Ուստի անհրաժեշտ է յուրաքանչյուրի նկատմամբ ցուցաբերել անհատական մոտեցում: Դա հնարավորություն կտա յուրաքանչյուր դեպքի առնչությամբ կազմելու հոգեբանական հարմարման մեխանիզմների կամ վերականգնման անհատական ծրագիր:

2. Կուրսանտների հարմարվողականության վրա ազդող գործոններ

Մասնագիտական գրականության մեջ նշվում է, որ ռազմական բուլեմիում ուսուցմանը բնորոշ են հետևյալ առանձնահատկությունները.

- կուրսանտներին ազդեսիայի կասեցմանն ու հետմղմանը, անհրաժեշտության դեպքում ազդեսորի ֆիզիկական ոչնչացմանը պատրաստելու համար նրան պատվաստվող գիտելիքների, հմտությունների, ունակությունների և որակների յուրահատկությունը,
- զինվորական գործի ուսուցումը հիմնված է զինվորական կանոնադրությունների իմացության վրա և զինծառայողների պաշտոնեական պարտականությունն է,
- ուսումնասիրվող առարկաների համախումբը նեղ մասնագիտական է և ներառում է այնպիսի առարկաներ (գիտաձյուղեր), որոնք ըստ էության չեն ուսումնասիրվում այլ մասնագետների պատրաստման ժամանակ (մարտավարություն, օպերատիվ արվեստ, մարտական հրաձգություն, բարոյահոգեբանական պատրաստում, ռազմական տեղագրություն, շարքային պատրաստում և այլն),
- զինծառայողների ուսուցումն անբաժան է ծառայողական պարտականությունների կատարումից և տեղի է ունենում մշտական մարտական պատրաստության պայմաններում՝ գործունեության բնույթի հաճախակի փոփոխմամբ հետևյալ շրջայով՝ ուսումնական տեսական պարապմունքներ–ուսումնական վարժանքներ վերակարգի ստանձնում–վերակարգի կատարում–վերակարգի հանձնում–ուսումնական պարապմունքներ,

⁴ Տես *Ձ. Դ. Սաստրյան*, Ջինվորական կարգապահության ամրապնդման որոշ հարցեր: «ՀԲ», 2004, հմ 2:

ընդամին իմացական (տեսական) ու ֆիզիկական պատրաստումները և անբաժան են,

- միաժամանակ կիրառվում են ուսուցման անհատական և կոլեկտիվ ձևերը,
- զինծառայողների պատրաստումն ունի մեծ ժամաքանակով գործնական պարապմունքներ, որոնք հիմնականում անցկացվում են դաշտային ուսումնական կենտրոններում,
- զինվորական վարպետությունը ձեռք է բերվում ռեալ մարտական տեխնիկայի ու սպառազինության օգտագործմամբ, ինչի հետևանքով նրանք գտնվում են մեծ հոգեբանական ու ֆիզիկական լարվածության պայմաններում,
- ուսուցումը իրագործվում է կանոնադրված կազմակերպման շրջանակներում և միանձնյա հրամանատարության պայմաններում՝ համաձայն մանրակրկիտ ու խստիվ կանոնակարգված այն ղեկավար փաստաթղթերի պահանջների, որոնք սկզբունքային մոտեցում են սահմանում զինվորական ուսուցման ու դաստիարակության բովանդակության, կազմակերպման և մեթոդաբանության նկատմամբ⁵,
- ուսուցման ընթացքում զենք օգտագործելու հանգամանքով պայմանավորված՝ կյանքի համար զգալի ռիսկերը⁶:

Ի. Յու. Չիգրինան առանձնացրել է զինվորական ծառայության պայմաններին կուրսանտների հարմարման մի քանի փուլ:

1. *Նախապատրաստական փուլ*. կուրսանտին բնորոշ է անորոշության վիճակը, նրան սովորաբար համակում է վախի զգացումը, որի պատճառը իր ուժերի նկատմամբ անվստահությունն է, քանի որ նրան թվում է, թե ինքը չգիտե, թե իրեն ինչ է սպասում: Դրա հետ մեկտեղ փոփոխվում են կարծրատիպները, ձևավորվում են ուսուցման վերաբերյալ նոր հայացքներ և իրեն շրջապատող մարդկանց հետ նոր փոխհարաբերություններ:

2. Մեկնարկային հոգեկան լարվածության փուլ, որը կարելի է համարել հարմարման սկիզբ, երբ տեղի է ունենում կուրսանտի ներքին ռեսուրսների մոբիլիզացում՝ հետագայում դրանք օգտագործելով գոյության փոփոխված պայմաններում իր հոգեբանական գործունեությունը նոր մակարդակով կազմակերպելու համար:

3. Մուտքի սուր հոգեբանական հակազդումների փուլ, երբ կուրսանտն իր վրա զգում է գոյության նոր՝ ինչպես աշխարհագրական (բնակության

⁵ Տես *А. Р. Пискунов, А. Э. Смирнов. Обучение военнослужащих в высших военных учебных заведениях. «Молодой ученый», 2016, № 30 (134) (<https://moluch.ru/archive/134/37493/>); И. Ю. Чигрина. Проблемы адаптации курсантов первого года обучения высших военных учебных заведений. «Теория и Практика общественного развития», 2014, № 11 (<https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-adaptatsii-kursantov-pervogo-goda-obucheniya-vysshih-voennyh-uchebnyh-zavedeniy>):*

⁶ Տես *Ի. Յու. Չիգրինա*, Նշ. աշխ.:

վայրի կլիմայի հնարավոր փոփոխություն), այնպես էլ սոցիալական (կուրսանտի շփման շրջանը, սահմանափակվում է ռազմաուսումնական հաստատությամբ) պայմանների ազդեցությունը,

4. Ելքի սուր հոգեկան հակազդումների փուլ, որում տեղի է ունենում կուրսանտի պահվածքի հին կարծրատիպների փոխարինում նորերով, որոնք ձևավորվել են գոյության նոր պայմանների ազդեցությամբ⁷:

Ինչպես հայտնի է, ՀՀ-ում համեմատաբար ցածր վճարվող զինվորական մասնագիտությունները հասարակության շրջանում դարձել են ոչ գրավիչ: ՁՈՒ-ում դրանց մեծ պահանջարկը և, միևնույն ժամանակ, դիմորդների սակավաթվությունը պայմաններ են ստեղծում, որ բարձրագույն ռազմաուսումնական հաստատություններ ընդունվեն նաև անբավարար մակարդակի գիտելիքներ ունեցող անձինք, ինչը լրացուցիչ դժվարություններ է ստեղծում նրանց հարմարման և միջավայրին արագ ինտեգրման համար: ՀՀ Կառավարությունը գործնական քայլեր է ձեռնարկել այդ բացասական ազդեցությունները վերացնելու ուղղությամբ: Մասնավորապես՝ 2022 թվականի հուլիսի 1-ից հետո ռազմաուսումնական հաստատություններ ընդունված, այն ավարտած և սպայական ծառայության անցած զինծառայողներին անհատույց օգտագործման իրավունքով հատկացվում են բնակարաններ: Ներդրվել է զինծառայողների մասնագիտական գիտելիքների կատարելագործման նոր համակարգ, ըստ որի՝ սպայական, ենթասպայական ու շարքային կազմերի այն զինծառայողներին, որոնք ատեստավորման ժամանակ հասել են բարձր արդյունքների, նշանակվում է կրկնապատիկ աշխատավարձ⁸: Սակայն բարեհաջող հարմարման համար միայն նյութական շահագրգռվածությունը բավարար պայման չէ, անհրաժեշտ են նաև անձնային հատկություններ* և ընդունակություններ, որոնք կուրսանտներին հնարավորություն կտան արագորեն և արդյունավետ կերպով հարմարվելու նոր կրթական միջավայրին և հաղթահարելու ծագող դժվարությունները: Դրա համար նրանց պետք են՝ ազնվություն, կազմակերպվածություն, վճռակաճություն, նախաձեռնողականություն, իրենց կամային որակները, ֆիզիկա-

⁷ Տես նույն տեղում:

⁸ Տես «Զինծառայողների բնակարանային ապահովման նոր ծրագիր»: (<https://www.mil.am/hy/pages/42>), *ՆԱՆ*՝ «Կառավարությունը նախատեսում է կրկնապատկել կամավոր ատեստավորում անցած պայմանագրային զինծառայողների աշխատավարձը», 13.10.2022 (<https://www.primeminister.am/hy/press-release/item/2022/10/13/Cabinet-meeting/>), ՀՀ 2017 թ. նոյեմբերի 15-ի «Զինվորական ծառայության և զինծառայողի կարգավիճակի մասին» հմ. ՀՕ-195-Ն օրենքը (<https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=117633>):

* «Անձնային հատկությունները բնավորության այն գծերն ու որակներն են, որոնք հնարավորություն են տալիս տվյալ անձնավորությանը որոշարկելու որպես եզակի անհատականություն: Դրանք հաճախ զարգանում են կյանքի ընթացքում, ինչպես նաև կարող են մնալ անփոփոխ վիճակում բազմաթիվ իրադրություններում և հանգամանքներում» (տես *Jamie Birt. What Are Personality Traits? (With Examples)*). "Indeed", 17 October 2023 (<https://www.indeed.com/career-advice/career-development/personal-traits>):

կան ուժն ու տոկունությունը զարգացնելու կարողություն, հուզական կայունություն և այլն: Նշենք, որ կան նաև հարմարմանը խոչընդոտող անձնային որակներ, որոնցից են անվճռականությունը, պարտքի նկատմամբ անտարբերությունը, անկազմակերպվածությունը, դյուրագրգռությունը, իմպուլսիվությունը, անկարգապահությունը, թուլականությունը և այլն:

Կարծում ենք՝ կուրսանտների արդյունավետ հարմարման համար նպատակահարմար է ստեղծել այնպիսի պայմաններ, որ նրանց բացասական անձնային հատկությունները չունենան դրսևորվելու հնարավորություն, իսկ ուսուցման ու դաստիարակության ժամանակ ձևավորել այնպիսի բարոյահոգեբանական մթնոլորտ, որի պայմաններում կուրսանտները շահագրգռված լինեն զարգացնելու ռազմական կրթության պահանջներին համապատասխանող ունակություններ:

Ռազմաուսումնական հաստատության միջավայրին կուրսանտների հաջող հարմարումը կախված է ինչպես նրանց անձնային հատկություններից, այնպես էլ սոցիալական միջավայրի բնութագրիչներից: Որքան բարդ է նոր միջավայրը (օրինակ՝ որքան մեծ է սոցիալական կապերի ու հարաբերությունների շրջանը, այնքան բարդ համատեղ գործունեություն է ծավալվում), որքան ինտենսիվ են դրանում տեղի ունենում փոփոխությունները, այնքան կուրսանտին դժվար կլինի հարմարվել տվյալ միջավայրին:

Մասնագետները նշում են նաև, որ սոցիալական միջավայրի բնույթին հարմարումը կախված է նրանց անձնային հարմարվողական ներուժից, որն իր ազդեցությունն է գործում զինծառայողների մասնագիտական առողջության վրա: Ընդ որում, այդ պայմանները անձնավորությունից պահանջում են ներուժային հնարավորությունների առավելագույն լարում⁹:

Անձնավորության սոցիալական հարմարման կարևոր բաղադրիչ է համարվում համապատասխան սոցիալական դերի ընդունումը: Այն արտահայտվում է երկու ձևով.

- ակտիվ, երբ անձնավորությունը, ինտեգրվելով միջավայրին, ներգործում է այնտեղ գործող արժեքների ու միջանձնային հարաբերությունների վրա՝ հարմարվելով և դրանք որոշ չափով հարմարեցնելով իրեն,
- պասիվ, երբ անձնավորությունը չի ձգտում նման ազդեցության և փոխակերպման:

Կուրսանտների հարմարման աստիճանը պայմանավորված է նրանց պահանջունքաշարժառիթային ոլորտի, հմտությունների ու կարողությունների, սովորությունների ու ձգտումների համակարգի վերակառուցմամբ, նոր սոցիալական դերերի յուրացմամբ, ինչպես նաև նոր սոցիալական կարգավիճակի ձեռքբերմամբ և այլ հանգամանքներով¹⁰: Մ. Վ. Չիխաչովը, վերլու-

⁹ Տես, օրինակ, *А. Г. Маклаков. Основы психологического обеспечения профессионального здоровья военнослужащих.* СПб, 1996; նաև՝ *Վ. Հ. Մարգարյան, Մարտական գործունեության հոգեբանական հիմքերը:* Ե., 2009:

¹⁰ Տես *Н. В. Гришина. К вопросу о предрасположенности к конфликтному поведению. «Психические состояния. Экспериментальная и прикладная психология».* СПб., 1998:

ծելով զինվորական հոգեբանների մոտեցումները, առանձնացնում է զինծառայողների սոցիալ-հոգեբանական հարմարման մի շարք չափանիշներ:

Օբյեկտիվ չափանիշների խումբը կազմում են.

- *ուսումնական հարմարվողականությունը*՝ ուսումնամասնագիտական գործունեության արդյունավետությունը,
- *ծառայողական-կարգապահական հարմարվողականությունը*՝ ծառայողական խնդիրների կատարման արդյունավետությունը, կանոնադրությունների պահանջների, հրամանատարների ու պետերի հրամանների կատարումը,
- *միկրոսոցիալական հարմարվողականությունը*՝ կոլեկտիվում հեղինակավոր դիրքը՝ որպես ինքնահաստատման արդյունք, բարձր կարգավիճակը, ծառայակիցների հետ գծություններ չունենալը¹¹:
Սուբյեկտիվ չափանիշների շարքն են դասվում,
- զինծառայողի բավարարվածությունն իր մասնագիտական, ներկոլեկտիվային կարգավիճակով, իր զինվորական մասնագիտության նկատմամբ հետաքրքրության պահպանումը՝ շարժառիթային հարմարվողականությունը,
- դրական-կառուցողական վերաբերմունքը կոլեկտիվում փոխհարաբերություններին, ագրեսիվ-գժտային կամ շրջապատող անձանց նկատմամբ պասիվ-ենթարկվողական վերաբերմունք չլինելը,
- դրական «Ես-կերպարի» («Ես-հայեցակարգի») դեպքում բարձր մակարդակի ինքնագնահատականը, ինչը ենթադրում է, որ ներքին գծություններ, հուզական սպասումներ չկան¹²:

Անշուշտ, նոր կրթական միջավայրին կուրսանտների ակտիվ և ստեղծագործական ինտեգրման ընթացքում ձևավորվում են արդյունավետ ուսումնական գործունեության նոր հնարավորություններ ու հմտություններ, ընտրած մասնագիտության նկատմամբ հետաքրքրություն, կոլեկտիվ և անհատական աշխատանքի ձևերի յուրացում:

Մասնագիտական կրթական գործընթացում առաջնային նշանակություն ունեն անձնավորության ընդհանուր հոգեբանական ուղղվածությունը, դիրքորոշումը, ուսումնամասնագիտական գործունեության նկատմամբ նպատակաուղղված ակտիվ և կայուն վերաբերմունքը: Նշված հատկանիշների զարգացումը կապված է անհրաժեշտ մասնագիտական որակների, դրական շարժառիթների ձևավորման հետ¹³:

¹¹ Տես *М. В. Чихачев*. Коммуникативная компетентность как фактор социально-психологической адаптации военнослужащих-контрактников внутренних войск МВД России. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата психологических наук. Ярославль, 2017:

¹² Տես *М. С. Каган*. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. М., 1988:

¹³ Տես *И. В. Соловьев*. Психологическая адаптация военнослужащих внутренних войск к служебно - боевой деятельности в условиях вооруженного конфликта.

ՌՈՒՀ-ում կուրսանտների ինտեգրման գործընթացում կարելի է առանձնացնել սոցիալական, հոգեբանական, ուսումնական, մասնագիտական բաղադրատարրերը: *Սոցիալական ինտեգրման* էությունն է որոշակի սոցիալական խմբում տվյալ անհատի ներգրավումն ու որոշակի միջավայրին բնորոշ գործունեության ձևերի յուրացումը: Սոցիալական ինտեգրումը ենթադրում է կուրսանտների սոցիալական դերի, հաղորդակցման բովանդակության ու շրջանակների փոփոխություն, այն վերակառուցում է անհատի պահանջմունքներն ու արժեհամակարգը, աշխարհայացքն ու սոցիալական կողմնորոշումները:

Հոգեբանական ինտեգրումը բնութագրվում է նոր կրթամշակութային պայմաններում շրջապատի հետ դրական հարաբերությունների ձևավորմամբ, հուզական լարվածությամբ, բնավորության նոր գծերի ի հայտ գալով, ուշադրության, հիշողության և այլ ունակությունների ակտիվությամբ: Հոգեբանական ինտեգրման գործում առկա են հետևյալ դժվարությունները՝ հաղորդակցման ժամանակ անվստահության ապահովումը, ինքնակառավարման անկարողությունը, հույզերն ու ապրումները՝ պայմանավորված նոր միջավայրին ինտեգրմամբ:

Ռեսուրսական ինտեգրումը կապված է ՌՈՒՀ-ում ուսումնական գործունեության նոր պայմանների ու ձևերի հետ, քանի որ դրանք որոշ չափով տարբերվում են դպրոցական ուսուցման պայմաններից ու ձևերից: Ռեսուրսական ինտեգրմանը կարելի է վերագրել նաև կուրսանտի հարմարումը նոր հոգեֆիզիոլոգիական ծանրաբեռնվածություններին, ուսուցման նպատակներից ու խնդիրներից բխող աշխատանքի ձևերին, կյանքի նոր ռիթմին: Տվյալ ձևի ինտեգրմանը բնորոշ են հետևյալ դժվարությունները՝ մեծածավալ ուսումնական տեղեկատվության յուրացումը, ուսումնական արդյունքների վերահսկողության և գնահատման ձևերին համարժեք վարքը, ինքնուրույն աշխատանքը: Այս ինտեգրումը մեծապես պայմանավորում է ՌՈՒՀ-ում հետագա ուսումնառության և բարձր մակարդակի առաջադիմության հասնելու հնարավորությունները, կուրսանտի բարոյահոգեբանական ինքնագզացողությունը, նրա կարգապահությունն ու ուսման նկատմամբ վերաբերմունքը, կենսական դիրքորոշումները:

Սոցիալ-մշակութային նոր իրավիճակում առաջադրվում են նոր խնդիրներ՝ կապված հաղորդակցման և ուսումնական ակտիվության հետ:

Այսպիսով՝ ՌՈՒՀ-ում առաջին կուրսի կուրսանտների ինտեգրման ընթացքի կառավարման արդյունավետությունը պայմանավորված է այդ գործընթացի սոցիալական և մշակութային, հոգեբանական, մանկավարժական, կենսաբանական կողմերի համալիր ուսումնասիրության և անհրաժեշտ մանկավարժական պայմանների ստեղծմամբ:

Նախանշվում են նաև այդ գործընթացի կառավարման հետևյալ ուղղությունները.

- *անհատական-հոգեբանական*, որն ընդգրկում է սովորողների՝ դպրոցից ՌՈՒՀ սահուն անցման պատճառները, ինքնագիտակցության և պատասխանատվության մակարդակները, ինքնակառավարման, հաղորդակցային և համագործակցային կարողությունները, խառնվածքը, հանդուրժողականությունը, հուզազգայական առանձնահատկությունները,
- *սոցիալ-հոգեբանական*, որը կապված է նոր կրթական միջավայրում ձևավորվող փոխհարաբերություններում հոգեբանական խոչընդոտների (հեռավոր վայրերից եկած կուրսանտների համար մեծ քաղաքում բնակվելու պրոբլեմը, բնականոն կենսագործունեության համար անհրաժեշտ պայմանները և այլն) հաղթահարման, միկրոսոցիալական փոխազդեցությունների բնույթի հետ: Ի դեպ, այս մակարդակում են ձևավորվում միջանձնային հարաբերությունները, նշանակալի սոցիալական նպատակները,
- *մանկավարժական*, որը ենթադրում է ՌՈՒՀ-ում ուսումնառության ձևերի յուրացում (դասախոսություն, սեմինար, ինքնուրույն աշխատանք, թղթապանակների ստեղծում, հետազոտական նախագծեր, կուրսային և ավարտական աշխատանքներ, թեզեր և այլն),
- *մասնագիտական*, որն առնչվում է դեռ դպրոցում ուսումնառության ժամանակ ապագա մասնագիտության վերաբերյալ հանգամանալից տեղեկությունների ստացման հետ¹⁴:

Ռազմակրթական միջավայրի պայմաններին կուրսանտների հարմարման ժամանակահատվածը տարբեր է՝ պայմանավորված անձնային որակական հատկանիշներով, ընդունակություններով ու կարողություններով: Ընդ որում, հարմարման առաջին փուլը հիմնականում ավարտվում է առաջին կիսամյակի վերջում (որոշ կուրսանտների դեպքում այն ձգձգվում է անգամ մինչև երկրորդ կիսամյակի ավարտը): Եթե հաղորդակցային հարթակների ձևավորումը կատարվում և հիմնականում ավարտվում է առաջին կիսամյակի վերջում, ապա հուզական ապրումների դաշտի դեպքում գործընթացն ավելի տևական է այսինքն՝ համակուրսեցիների նկատմամբ համակրանքի-հակակրանքի ձևավորումը ավարտվում է երկրորդ կիսամյակի վերջում, ինչը պայմանավորված է նրանց անհատական-հոգեբանական առանձնահատկություններով, մասնավորապես՝ նյարդահոգեկան կայունությամբ, խառնվածքում գերակշռող տիպերով, հաղորդակցվելու և բարոյական նորմատիվություն դրսևորելու ունակությամբ, տազնապայնությամբ, վախի զգացումով, հույզերի թույլ վերահսկելիությամբ, ագրեսիվությամբ, դյուրագրգռվածությամբ ու բռնկունությամբ, գործողությունների կատարման իմպուլսիվությամբ և այլ հատկություններով: Վերը նշվածը հանգեցնում է հարմարման ձգձգմանը, ինչը ցանկալի չէ, քանի որ ռազմակրթական օջախի պայմաններին հարմարման տևականությունը բացասաբար է ազդում կուրսանտների առաջադիմության վրա:

¹⁴ Տես Ի. Յու. Չիգրինա, Նշ. աշխ.:

Եզրակացություն

Վերը շարադրվածից կարելի է հանգել այն եզրակացության, որ ռազմակերթական հաստատության միջավայրին ու պայմաններին կուրսանտների արդյունավետ հարմարման համար նպատակահարմար է.

- 1) գորակոչային տարիքի անձանց մասնագիտական կողմնորոշման համար տեղեկատվության խնդիրը լուծել համակարգային մոտեցմամբ, այն է՝ մշակել և գործարկել այդ ոլորտի կարգավորման իրավական-նորմատիվային փաստաթղթերի փաթեթ:
- 2) ստուգել ու գնահատել ՌՈՒՀ ընդունվող դիմորդների ոչ միայն ունեցած գիտելիքների մակարդակը, այլև գիտելիք յուրացնելու նրանց կարողությունները, ընտրած մասնագիտության և հոգեկանագրի համապատասխանության աստիճանը և ըստ այդմ որպես գերակա խնդիրներից մեկը դիտել գիտական հիմքերի վրա մասնագիտական հոգեբանական ընտրազատման կազմակերպումը¹⁵,
- 3) կուրսանտների հարմարումը պարտադիր կերպով ապահովել հոգեբանական հետազոտություններով, որոնք կարելի է բաժանել երեք հիմնական փուլերի.

ա) կուրսանտների անհատական-հոգեբանական առանձնահատկությունների հետազոտում և տվյալների շտեմարանի ստեղծում: Նպատակահարմար է ձեռնարկել հենց այն պահից, երբ քաղաքացիական անձը գրանցվում է որպես կուրսանտ,

բ) կոլեկտիվում տեղի ունեցող սոցիալ-հոգեբանական երևույթների, կուրսանտի բարոյահոգեբանական վիճակի, միջանձնային հարաբերությունների արդյունավետության հետազոտում: Նպատակահարմար է ձեռնարկել մինչև առաջին կուրսի միջանկյալ քննությունների փուլաշրջանը: Ըստ արդյունքների՝ հոգեբանական աջակցություն ցուցաբերել դրա կարիքն ունեցող կուրսանտներին,

գ) ապահարմարումային վարք ունեցող կուրսանտների հետազոտում, դրա պատճառների պարզում և հոգեբանամանկավարժական աջակցության իրականացման աշխատանքների կազմակերպման ծրագրի կազմում:

- 4) դպրոց–ՌՈՒՀ համագործակցության շրջանակներում ռազմական մասնագիտությունների հարցում ապագա դիմորդների կողմնորոշման նպատակով նոր տեղեկատվական տեխնոլոգիաների կիրառմամբ բարձրացնել աշակերտների իրազեկվածության մակարդակը: Ընդ որում, անհրաժեշտ է համակողմանիորեն ներկայացնել ոչ միայն սպայական ծառայության առավելությունները, այլև պատասխանատվության աստիճանը և դրա օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ դժվարությունները:

¹⁵ Տես Վ. Հ. Մարգարյան, Պաշտպանական ոլորտում կադրերի հոգեբանական մասնագիտական ընտրազատման հարցի շուրջ: «ՀԲ», 2012, հմ. 3:

ВОЕННАЯ ПСИХОЛОГИЯ И ВОСПИТАНИЕ

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ АДАПТАЦИИ КУРСАНТОВ
ПЕРВОГО КУРСА ВОЕННЫХ ВУЗОВ**

А. С. КАРАПЕТЯН, подполковник, начальник цикла военно-правовой подготовки и международного гуманитарного права Военной академии им. В. Саргсяна МО РА

РЕЗЮМЕ

Одной из важнейших целей военного образования является формирование такого офицерского состава, который благодаря богатым знаниям и умению их мастерски применять окажется способным не только быстро и правильно ориентироваться в сложных условиях современного боя и принимать эффективные решения, но и воспитывать умелых и всецело преданных Родине воинов. В высших военно-учебных заведениях курсанты, в особенности – первокурсники, испытывают серьезные психологические нагрузки, связанные, в частности, с резким изменением условий жизнедеятельности в оторванности от семьи, друзей, привычной среды, необходимостью сугубо самостоятельно выстраивать отношения с командирами и однокурсниками и т.д. Это может вызвать отрицательные эмоции и состояния – тревожность, отчаяние, стресс, переутомление и т.п., в результате чего может быть нарушена нормальная работа механизмов социально-психологической адаптации курсантов и развиваться дезадаптивное поведение, что отрицательно сказывается на успеваемости курсанта, его способности усваивать учебный материал.

В связи с этим одной из первоочередных задач командного состава и педагогического коллектива ВВУЗ-ов является обеспечение быстрой адаптации курсантов первого курса, эффективной интеграции их в сплоченный коллектив и освоение ими новой социальной роли.

На основе анализа профессиональной литературы представлены этапы, критерии социально-психологической адаптации курсантов первого курса, а также обозначаются индивидуально-психологические, социально-психологические, педагогические, профессиональные направления их адаптации к учебному процессу.

На основе результатов анализа автор приходит к выводу о том, что для эффективной адаптации курсантов к среде и условиям военно-образовательного учреждения целесообразно:

- системно решить задачу информирования лиц призывного возраста для их профессиональной ориентации путем разработки и задействования пакета нормативно-правовых документов по урегулированию данной сферы системы образования;

- при приеме в ВВУЗ проверять и оценивать не только уровень имеющихся знаний абитуриентов, но и их способность усвоить учебный материал в полном объеме, степень соответствия выбранной профессии и психограммы;
- обеспечить психологическими исследованиями научность процесса адаптации курсантов;
- повысить уровень осведомленности учеников допризывного и призывного возрастов путем применения новых информационных технологий в рамках сотрудничества школа–ВВУЗ в целях ориентирования будущих абитуриентов в вопросе выбора военной профессии.

MILITARY PSYCHOLOGY AND EDUCATION

SOME FIRST YEAR CADETS ADAPTATION ISSUES IN MILITARY UNIVERSITIES

*A. S. KARAPETYAN, Colonel, Head, Cycle of Military Legal Training
and International Humanitarian Law, V. Sargsyan Military Academy, MOD, RA*

SUMMARY

One of the key objectives of military education is the formation of such an officer corps, which, owing to rich knowledge and the ability to skillfully apply it, will be able not only to quickly and correctly orient in the complex environment of modern combat, and make effective decisions, but also to educate warriors capable and entirely devoted to the Motherland. In higher military educational institutions, cadets, especially first-year students, experience serious psychological burden, associated, in particular, with a drastic change in living conditions isolated from their family, friends, and familiar environment, with the need to absolutely independently build relationships with commanders and fellow students, etc. This can cause negative emotions and states – anxiety, despair, stress, fatigue, etc., due to which the normal functioning of the mechanisms of socio-psychological adaptation of cadets can be disrupted, and maladaptive behavior may develop, which negatively affects the cadet's performance and his/her ability to absorb the training material.

In this regard, one of the primary tasks of the command staff and the faculty of higher military educational institutions is to ensure rapid adaptation of first-year cadets, their effective integration into a cohesive team and their mastery of a new social role.

Based on the analysis of professional literature, the author presented the stages and the criteria of socio-psychological adaptation of first-year

cadets. In addition, he marked the individual-psychological, socio-psychological, pedagogical, and professional directions of their adaptation to the educational process.

Assumed from the results of the analysis, the author draws the conclusion that for effective adaptation of cadets to the environment and conditions of a military educational institution, it is recommended to:

- consistently solve the problem of informing people of military age for their vocational guidance, through developing and implementing a package of regulatory documents to regulate this sphere of the education system;
- upon admission to a higher educational institution, check and evaluate not only the level of applicants' knowledge, but also their ability to master the training material in full, the degree of compliance with the chosen profession and psychograms;
- with the help of psychological research provide scientificity of the process of cadets' adaptation;
- increase the level of awareness of students of pre-conscription and conscription age through the use of new information technologies within the cooperation framework between the school and the higher military educational institution in order to guide future applicants in choosing a military profession.